

УДК 37.091.4

ЛЮБОВ ГЕНИК

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет

імені Василя Стефаника», м. Івано-Франківськ

«ВАРІАНТ БІЛАВИЧА»: ІДЕЇ А. МАКАРЕНКА В РИНКОВИХ УМОВАХ

Піднімається проблема наукового вивчення і узагальнення досвіду господарської діяльності в ринкових умовах директора Середньоберезівської СШ, Косівського району Івано-Франківської області в 1971-1989 рр. Білавича В.І. (1943-1989) – послідовника А.С. Макаренка щодо комплексного підходу до навчально-виховної роботи школи.

***Ключові слова:** господарське виховання, ринкові умови, комплексний підхід до навчально-виховної роботи, В.І. Білавич.*

Постановка проблеми. Навряд чи підозрював хто-небудь із сучасників А. С. Макаренка, що на початку наступного сторіччя в Україні та інших країнах суспільство знову опиниться у ринкових умовах життя. Хоча вже в кінці 60-х років ХХ ст. провідні економісти СРСР попереджали керівництво країни, що економічна криза близько, але вона проявилася аж в середині 80-років минулого століття, на які припадала кульмінація діяльності одного із творчих послідовників Макаренка, директора Середньоберезівської СШ на Івано-Франківщині В.І. Білавича (1943–1989). Передчасна смерть перервала його наукову та педагогічну діяльність і, звичайно, творчі плани, адже залишилась незахищеною й неопублікованою кандидатська дисертація і монографія, незавершеними – проекти, серед яких і дивовижний проект існування звичайної загальноосвітньої середньої школи в ринкових умовах, що вже фактично існували, та різностороння підготовка учнів в сільських умовах до складних випробувань, які іноді дає життя.

На жаль, крім коротких наукових і публіцистичних статей самого Василя Івановича Білавича про діяльність різних проектів у Середньоберезівській СШ [1; 2; 3], що втілювалися у життя, серйозного наукового дослідження, яке могло б охопити всю неординарну педагогічну діяльність заслуженого педагога СРСР та УРСР В. І. Білавича так і не було написано, тому давно потребує вивчення вся педагогічна діяльність цього чудового педагога, зокрема – навчально-виховна діяльність керівника школи, яка охоплювала і його трудову і господарську діяльність. В умовах ринкових відносин ХХІ століття, які склалися в Україні, досвід комплексного підходу до виховання, що його мав А. Макаренко в 20-х рр. та який існував у Середньоберезівській СШ у 70-80-х рр. ХХ ст., є не лише цікавим, але й повчальним для сьогодення, тож **метою** дослідження є господарська діяльність керівника школи в ринкових відносинах, що розвивалися.

Завдання дослідження: 1. З'ясувати, які напрями охоплювала педагогічна і наукова діяльність В. Білавича як директора Середньоберезівської СШ. 2. На власних конкретних прикладах із досвіду діяльності бригадира учнівської бригади проаналізувати господарську діяльність та трудове виховання у Середньоберезівській школі. Як дослідницькі методи, використовуємо власне спостереження, аналіз, синтез, узагальнення, ретроспекцію.

Виклад основного змісту. Аналізуючи діяльність В.І. Білавича – директора Середньоберезівської СШ, – хотілось би наголосити, що оскільки він сам готував до захисту наукову роботу, то крім коротких статей, у яких ним самим розкриті його педагогічні досягнення, більшість наукових досліджень стосувалися досвіду трудового навчання і виховання в цій школі, а господарське та інші напрями виховання залишилися поза предметом спеціального вивчення.

Щоб зрозуміти діяльність В.І.Білавича та його унікальний господарський експеримент, який розгортався на рубежі 70-80-х років, слід кілька слів сказати про нього самого. Народився в родині дрібної ходячкової шляхти у середині серпня грізного 1941 року (але батьки зареєстрували його народження 1943 р.) в передгір'ї Карпат, де й закінчив школу, яку згодом очолював. Після служби в армії вступив до педінституту на фізико-математичний факультет і почав працювати вихователем Яблунівської школи-інтернату, згодом був призначений завучем Лючанської школи Косівського р-ну, а через рік, у 1971, його призначили директором Середньоберезівської СШ, де він одразу почав відроджувати учнівську виробничу бригаду, яка існувала ще в 50-х роках. Але поряд з учнівською бригадою директор Білавич створює цілий господарський допоміжний комплекс, метою якого було дати випускникам середньої школи високу фахову підготовку з однієї із виробничих професій (випускники спочатку одержували права тракториста-машиніста III класу). За цією кваліфікацією ховалася висока професійна майстерність вчителів трудового навчання та майстрів виробничої практики, а ще добре створена й укомплектована навчально-матеріальна база для виробничого навчання, хоч існувала вона у пристосованих приміщеннях: Середньоберезівська СШ містилася у кількох житлових будинках та старому приміщенні трикласної школи, яка була ще побудована на початку 1900 років австрійською владою. Для середньої школи, хоч і сільської, у якій навчалася понад 500 учнів, цих приміщень явно не вистачало.

Автору даної статті довелося навчатися в 7-10 класах у Середньоберезівській СШ й очолювати учнівську виробничу бригаду в 1975-1978 роках, коли поряд із розвитком виробничого навчання, розширенням діяльності учнівської виробничої бригади, директор шукав коштів і способів побудови й відповідного приміщення для середньої школи. Але всюди, куди він звертався, йому відповідали, що така школа вже побудована в кінці 50-х років. Справді, корпус, у якому навчалася авторка даної статті, був побудований у кінці 50-х років: це була велика 4-кімнатна дерев'яна хата, а у вищестоящі інстанції було подано звіт, що у с. Середній Березів було побудовано 4-поверхову цегляну типову середню школу, і всі документи про її введення в експлуатацію були підписані. Зрозумівши лише частково в чому справа, але так і не дізнавшись, чому він натикається на такий шалений опір з боку місцевої тодішньої районної влади щодо побудови школи, В.І.Білавич робить фотографії усіх «корпусів» Середньоберезівської СШ, завіряє їх нотаріально й ще раз відвозить заявку про необхідність будівництва школи (а якраз готувався всесоюзний семінар з досвіду виробничого навчання на базі цієї ж школи). І аж тоді справа рухається із мертвої точки. Йому виділяють кошти на будівництво школи, доручають будувати її самому і шукати всі необхідні будівельні матеріали.

Весною випускники 1978 року вже розчищали площу для фундаментів школи, а 8 листопада 1983 року вона була відкрита й умебльована за найновішими зразками разом із спортзалом та великим актовим залом, які досі служать не тільки учням, але усім жителям села. Того ж таки року у Середньоберезівській СШ почали діяти хореографічна, вокально-хорова та художня студії для трьох вікових груп, філія дитячої музичної школи. Паралельно йшло будівництво приміщення підсобного господарства; крім господарського транспорту: бортової машини «Урал», колісних тракторів «Беларусь», маленького колісного «Т-24» з причепами та допоміжним інвентарем, гусеничного трактора, зернового комбайна, шкільний автопарк поповнився 3-ма шкільними автобусами, новою автомашиною «ГАЗ» із підйомним кузовом, навчальним трактором тощо. Згодом з'явилися електричний млин (іноземного виробництва) для подрібнення кормів тваринам (на підсобному господарстві існувала маленька ферма з 5-6 корів та 80-ти свиней), токарні станки, закінчувалося будівництво шкільної теплиці та формування решти господарських приміщень. Ще планувалося будівництво плавального басейну, нового корпусу для виробничого навчання та швейних цехів, адже вже 1978 року дівчата-випускниці вперше отримали свідоцтво про присвоєння кваліфікації «швачка-мотористка». Ще 1977-1978 н. р. старшокласниці вчилися шити на механічних ніжних швейних машинках, а вже через рік у школі діяв цех із швейними електричними машинками промислового типу. За короткий час для школи на старих швейних

машинках учні заробили 18 нових ніжних швейних машинок «Чайка» з електроприводами іноземного виробництва. По всьому СРСР невтомний директор вишукує необхідні матеріали для розвитку швейної справи та збирає нові сорти овочів (картоплі, буряка, капусти) для учнівської виробничої бригади, які могли би пройти акліматизацію в передгірській зоні й давали високі урожаї для шкільної їдальні та підсобного господарства.

Водночас продовжується діяльність шкільної виробничої бригади та активна допомога колгоспу в екстремальних кліматичних умовах [4]. Учнівська бригада стає виробничим підрозділом колгоспу ім. Я. Галана з усіма виробничими розрахунками. І саме тут починається найцікавіше: в умовах ще строго регламентованих радянським законодавством економічних відносин між школою і виробництвом формуються не лише перші ринкові навички учнів, але й основи взаєморозрахунків, що склалися в умовах зміни планової економіки на ринкову. Мета цього експерименту – дати учням конкретні навички чіткого господарського обліку виконаної роботи та точних результатів оплати за цю працю. Для прикладу згадаємо, як відбувалися розрахунки із колгоспом ім. Я. Галана і учнями Середньоберезівської СШ під час роботи учнів на полі, адже директор не терпів зривів навчально-виховного процесу й допускав це лише в екстремальних випадках, а тому робота в польових умовах була організована максимально продуктивно. Як тільки колгосп звертався до школярів за допомогою (скажімо, насувалося похолодання, а урожай ще не був зібраний), директор із кимось з учнів-старшокласників виїжджав на місце праці, щоб зорієнтуватися щодо приблизного часу і кількості робочих учнівських рук. Того ж дня учнів попереджали про «трудовий десант» на наступні два-три дні. При зборі картоплі основним знаряддям праці було відро, бо картоплекопалок ще не було. Виходили на роботу всі учні-старшокласники. Для кожного класу було чітко визначено завдання на день: зібрати, пересортувати й висипати на тракторні причепи картоплю із 11-15 довгих рядків. По обидва боки трактора учні розташовувалися у формі крил: попереду йшли сильніші й ті, хто збирав картоплю обома руками досить швидко, бо вони закидали картоплю прямо на причіпний інвентар; решта учнів, що йшли на віддалі від трактора, сортували картоплю й вкидали у відра: одні – велику, а інші – дрібну. Кожен клас мав свої трактори з причіпами, і при наповненні його учень-обліковець класу від'їжджав разом із водієм-інструктором на колгоспну вагу, а потім у комору, отримував на руки документ – накладну про вагу зібраної і зданої великої картоплі, а черговий член ради учнівської виробничої бригади контролював так само збір і здавання дрібної картоплі. Через два-три дні колгоспна картопля на площі 15–20 га була зібрана.

У такий спосіб збиралася і картопля із площі шкільної виробничої бригади, але, зазвичай, за тиждень до початку збирання у колгоспі, адже із шкільного поля картопля завозилася у шкільну їдальню та на підсобне господарство, хоча й проходила відповідне зважування та всю «паперову процедуру». «Шкільна картопля» мала свої переваги – відсутність у ній будь-яких, крім органічних, добрив та, як правило, це був якийсь новий сорт, що давав високий урожай в умовах передгірської кліматичної зони був і смачний для споживання.

А далі йшли підрахунки заробленого, адже кожен учень знав, скільки грошей він отримає в день за збирання і сортування картоплі залежно від ваги зібраного його класом. В середньому на учня-старшокласника припадало по 12–18 крб. заробітку, але якщо врахувати, що їздовий у колгоспі отримував таку ж зарплату за місяць, а учні за кілька днів роботи, то сенс у праці був. У підсумку бригадир учнівського підрозділу мусив вирахувати урожайність, продуктивність праці, зароблені гроші, кошти на амортизацію, витрати на насіння, пальне тощо. І до такого звіту мусив бути готовий бригадир кожного класу та бригадир усього шкільного підрозділу. Клас-переможець, що зібрав найбільшу кількість продукції, зазвичай, нагороджувався екскурсійною поїздкою по великих містах СРСР: коштів по різних галузевих профспілках для екскурсій учнів можна було знайти достатньо – лиш не всім керівникам шкіл хотілося займатися їх пошуками. Зароблені кошти, за рішенням зборів, ще до побудови нового приміщення школи, учні витратили для придбання музичного центру та телевізорів, а решту заробленого – на оплату учням.

Іншого досвіду набували старшокласниці, що займалися промисловим виробництвом. Спершу дівчата шили невеликі замовлення для шкіл, а згодом було укладено договір із

спортивним товариством на виготовлення тари для збереження спортивного інвентарю. Дуже швидко старшокласниці, що навчилися добре шити, сідали за промислові машинки й отримували на місяць конкретне замовлення на готову продукцію. Шили також спецодяг, постільну білизну. Кожна учениця могла після уроків сісти за швейну машинку і попрацювати певний час, щоб виконати замовлення. У вартість готової продукції входили: вартість тканини та шовного матеріалу, витрати на електроенергію та амортизаційні витрати, вартість часу, витраченого на виготовлення одного екземпляру продукції, та ін. Продуктивність праці, собівартість виготовленої продукції, чистий дохід (до 50–60 крб) вираховувала кожна школярка, що вивчала швейну справу.

Таким чином учні здобували два види навичок: визначати умови економічного обліку і розрахунків у промисловості та сільськогосподарському виробництві. Але вони не лише вчилися працювати й вираховувати вартість виготовленої чи зібраної власноруч продукції, а й аналізувати, займатися конкретною господарською діяльністю, прогнозувати отримані результати, здобувати організаторський досвід.

Конкретні педагогічні результати експерименту були найпозитивніші, а саме: після кількох днів праці в полі чи сидіння за конкретним швейним виробом нікого не треба було переконувати у необхідності добре вчитися: із 26 моїх однокласників, що закінчували школу в 1978 р., 18 вступили до вищих навчальних закладів СРСР. До того ж, в учнів не було часу здійснювати правопорушення, бо «вони були при ділі» [1; 3].

Пам'ятаю і виховний ефект: під час першої моєї екскурсії до Ленінграда біля столів, де сиділи учні з нашої школи, ніяких залишків хліба не валялося під ногами (для блокадного міста це багато значило), і це так вразило кухарів, що вони поцікавилися, з якої ми школи, хоч у 5-поверховому приміщенні школи було багато екскурсійних груп з цілої України.

Звичайно, поза межами даного дослідження залишилися: досвід діяльності шкільного підсобного господарства і міні-ферми, продуктивна робота хлопців-старшокласників з виготовлення кошиків із лози, дерев'яних ящиків та ін.

Окреме наукове дослідження може бути присвячене навчально-виховній роботі вчителів української, російської та німецької мови і літератури, історії й географії, математики і фізики, в тому числі й самого директора Білавича, хімії та біології; надзвичайно цікаві предметні тижні та шкільні вечори, що проводилися у школі, систематичні зустрічі випускників школи та справжні новорічні бали, які готували й проводили самі учні, робота шкільного прес-центру та юнкорівського клубу, неперевершених батьківських конференцій і мистецьких конкурсів; робота хореографічної, художньої, музичної і хорової дитячих студій.

На 15 березня 1989 року до Івано-Франківського ОЛК було замовлено три автобуси, де для хворих мав відбутися мистецький звіт учнів: концерт танцювального ансамблю та чотириголосого хор старшокласників, що співав а capella – таке рішення прийняв учнівський актив: раз директор Білавич не може побачити їхнього звіту через хворобу – вони їдуть звітувати до нього в лікарню на чолі з організатором позакласної роботи школи, автором даної статті. Але в дорогу ми не виїхали: прийшла звістка про смерть В. І. Білавича. Йому, фактично, було неповних 48 років.

Вважаємо, що в межах святкування 125-ліття з дня народження А. С. Макаренка варто видати хоча б мали тиражем рукопис дисертаційного дослідження В. І. Білавича «Форми і методи залучення учнів сільських шкіл до продуктивної праці». Думається, що ця дисертация була би йому пам'ятником, бо всі ініціативи дитячих і батьківських колективів, сесій сільради щодо присвоєння школі його імені так і залишилися на папері.

Висновок. В умовах перехідного періоду, а тим більше сучасної ринкової економіки, досвід Середньоберезівської середньої школи не лише варто було зберегти, але поширити його по всій Україні там, де були для цього відповідні господарські умови, прийнявши відповідну загальнодержавну законодавчу базу та використовуючи висококваліфікованих фахівців і готову матеріальну базу, перетворити даний навчальний заклад на лицей для підготовки фермерів різного профілю.

Список використаних джерел

1. Білавич В. І. Виховувати господаря / Василь Іванович Білавич // Радянська освіта. – 1988. – 1 лист. – С. 3.
2. Геник Л. Я. На допомогу колгоспу / Любов Ярославівна Геник // Радянська Гуцульщина. – 1977. – 19 жовтня. – С. 4
3. Білавич В. І. В мікрорайоне сільської школи / Василь Іванович Білавич // Воспитание школьников. – 1989. – № 2. – С. 83–85
4. Остапенко Г. І. Там, у синей Говерлы / Г.І. Остапенко // Вожатый. – 1977. – № 6 – С. 3–6.

Стаття надійшла до редакції 07.03.2013.

Геник Л.

ВУЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», Івано-Франківськ, Україна

«ВАРИАНТ БИЛАВИЧА»: ИДЕИ А.С. МАКАРЕНКО В РЫНОЧНЫХ УСЛОВИЯХ

В статье поднимается вопрос о научном изучении и обобщении хозяйственной деятельности в рыночных условиях директора Среднеберёзовской СШ Косовского р-на Ивано-Франковской обл. Украины в 1971–1989 гг. В. И. Билавича (1943–1989) – последователя А. С. Макаренко относительно комплексного подхода к учебно-воспитательной работе в школе.

Ключевые слова: хозяйственное воспитание, рыночные условия, комплексный подход к учебно-воспитательной работе, В. И. Билавич.

Genyk L.

SHEI «Carpathian national university of name Vasyl Stefanyk», Ivano-Frankivsk, Ukraine

«OPTION BILAVYCH»: IDEAS A. MAKARENKO IN MARKET CONDITIONS

In this article raising the problem of scientific study and lessons learned economic activity in a market economy Director of High School in Sredney- Berezov Kosovo circle Ivano-Frankovsk region USSR in the years 1971–1989 Bilavich V.I. (1943–1989) A.S. Malaren follower on an integrated approach to the educational work of the school.

Keywords: business training, market conditions, a comprehensive approach to educational work, Vasyl Ivanovych Bilavych.